

Offentliggjort første gang i *Grundtvigs Værker* version 1.7, november 2015

Indledningen er redigeret af Klaus Nielsen og Jon Tafdrup

Tilsyn ved cand.phil. Knud Bjarne Gjesing

Denne pdf er en læseversion af værkets indledning. Værket findes digitalt med punktkommentarer, tekstredigering og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2025

Indledning til

“Om det Philosophiske Aarhundrede”

ved Steen Tullberg

Indhold

- 1 Konteksten
- 2 Indholdet
 - 2.1 Generelt
 - 2.2 Vidskab
 - 2.3 Fornuftens rolle
 - 2.4 Forklarelsen
 - 2.5 Dommen over det filosofiske århundrede
- 3 Dr. Dampes kritik
- 4 Anvendt litteratur

1 Konteksten

“Om det Philosophiske Aarhundrede” blev trykt i andet hæfte af Grundtvigs tidsskrift *Danne-Virke* 1, som udkom den 21. august 1816. Afhandlingen indleder rækken af filosofiske afhandlinger i *Danne-Virke* (1816-1819). Den er en slags programerklæring for Grundtvigs bestræbelser i tidsskriftet på at gøre op med oplysningsfilosofien og den tyske romantiske og spekulative idealisme samt at levere sit eget filosofiske alternativ (se også fx [indledningen til “Om Mennesket i Verden”](#)).

2 Indholdet

2.1 Generelt

I “Om det Philosophiske Aarhundrede” skitserer Grundtvig en kristeligt begrundet filosofi, som han sætter op imod 1700-tallets oplysningsfilosofi og de filosoffer, som

efter hans mening har overvurderet fornuftens rolle og negligeret eller misforstået historiens rolle for tænkningen. Den overordnede tankegang i afhandlingen er, at fornuften og filosofien ikke kan lære os noget om det guddommelige og evige – dertil behøver vi tro. Tidsalderens vildfarelse er ifølge Grundtvig netop, at den vil begribe, hvad den skal tro. Filosofien bør i stedet forme sig som en historisk betragtning af mennesket, fordi mennesket udvikler sig i tiden og kun kan begribes i den. Filosofien er ganske vist i bestandig vækst, men kan aldrig blive til et sluttet hele før end ved tidernes ende.

2.2 Vidskab

Afhandlingen begynder spøgefuldt med bl.a. at erklære Holbergs satiriske roman *Niels Klims underjordiske rejse* (1741) for et billede på 1700-tallets filosofi, men fortsætter mere alvorligt med at definere grundbegreberne i Grundtvigs egen filosofi. Nøglebegrebet er “Vidskab”. Med en allusion til 1 Kor 13,12 skriver han, at filosofi er “Udtryk for den menneskelige Stræben efter Viisdom ∴ fuldkommen Erkiendelse, umiddelbar Anskuelse, og med det høieste christelige Udtryk: Beskuelsen Ansigt til Ansigt” (s. 110). Denne stræben benævner Grundtvig vidskab. Han henviser til ordets forekomst en række steder i Det Gamle Testamente og hævder, at mens videnskab angår en “afsondret Kreds af Visheder” (111), så er vidskaben en uendelig bestræbelse efter helhed i det jordiske liv. Vidskabens uopnåelige mål er tilværelsens forklarelse, hvilket for Grundtvig vil sige at nå til “klart Begreb om dens *Grund* og *Ophav*, *Vilkaar* og *Betydning*, *Hensigt* og *Maal*” (112).

2.3 Fornuftens rolle

Grundtvig afviser, at tilværelsens grund og mål kan være *umiddelbart* tilgængelig for vidskaben. Vidskabens instrument er fornuften, og fornuften kan ikke omfatte Gud, hvilket samtidens filosoffer bilder sig ind, når de hævder, at kun det bør antages for sandt, som fornuften kan begribe. Der findes en sandhed, som ikke er tilgængelig for fornuften. Fornuften kan ifølge Grundtvig ikke (modsat følelse og indbildningskraft) fatte det, der er større end den selv; hvis den kunne, ville der ikke være forskel på Gud og menneske. Mennesket er ikke sin egen “Fader og Livsgrund” (114), kun Gud er helt uafhængig og selvstændig (en bestemmelse af Gud, som stammer fra Chr. Wolff, jf. Pedersen 1991, s. 102).

Fornuften er imidlertid ubestrideligt “Begrebet og Udtrykket for den aandelige Vext og Udvikling” (116) og kan derfor, forudsat at den indser sin begrænsning, begribe alt, hvad der er af vigtighed for det *timelige* menneske. Og er det timelige forklaret, så har mennesket også nået en *billedlig* erkendelse af det evige. Grundtvig formulerer det også på den måde, at når fornuften først er kommet på det rene med sig selv, kan den begynde at dømme efter “Sandhedens evige Grundlov, *Modsigelsens Grundsætning*” (119), i hvis lys tilværelsen vil forklare sig. For Grundtvig er den klassiske logiske regel om modsigelsens grundsætning (“At Intet som modsiger sig selv kan være sandt, og at det som man ei kan nægte, uden at modsige sig selv, maa være sandt”, Grundtvig 1817b, s. 406) garant for evnen til at skelne mellem sandhed og løgn, godt og ondt, lys og skygge.

Holder man fast i denne bestemmelse af fornuften, indser man ifølge Grundtvig, at al sand vidskab nødvendigvis må være *historisk*. Der kan aldrig blive tale om et sluttet filosofisk system, men kun om en stykkevis erkendelse. Mennesket udvikler sig gennem tiden, og begrebet om det menneskelige må derfor også gøre det; men hvis begrebet er en udvikling i mennesket, så må den sandhed, der skal udvikles, allerede være til stede i udfoldet tilstand. Sandheden må være til stede på forhånd, og det kan den ifølge Grundtvig kun være i kraft af en åbenbaret sandhed. Han opsummerer således:

Den evige Sandheds Aabenbarelse i Tiden, det er da hvad Fornuften er skabt til igiennem Historien at begribe, thi Historien maae vise *hvorledes* Aabenbarelsen er skeet, maae udtrykke den evige Sandheds timelige Billede, og dette Billede, dette *hvorledes* er hvad Fornuften skal begribe (122).

2.4 Forklarelsen

Når Grundtvig taler om historien eller, med et andet ord, "Krøniken", tænker han ikke på enkelte mennesker og omstændigheder, men på historiens "Gang og Mindesmærker (...) Folkeslagene, deres Bedrifter og Hændelser i det store, deres Efterladenskaber" (122). En enkelt mand eller tidsalder kan ikke af sig selv forklare mennesket. Den spekulative filosof, der mener sig i stand til ud fra sig selv ("*selvstændig*", som det hedder s. 124) at forklare mennesket, måtte, hvis det kunne lade sig gøre, have alle menneskelige egenskaber i sig i fuldbyrdet form. Det ville dog være at tage sin egen erfaring for hele menneskets historie og at gøre sig selv til det fuldstændige og fuldkomne menneske. Mennesket kan først fuldstændig åbenbares i det sande, forklarede menneske selv, nemlig i Kristus, og Grundtvig giver det bibelske forlæg for denne tankegang ved at alludere til forklarelsen på bjerget, den såkaldte transfiguration, Matt 17,1-13 (123).

2.5 Dommen over det filosofiske århundrede

Resten af afhandlingen former sig som en domfældelse over 1700-tallets filosofiske tænkning. Et mindre filosofisk og sandhedskærligt århundrede kan man ifølge Grundtvig ikke forestille sig, fordi dets fornuft erklærede sig selvstændig og uafhængig. Historien og dens forklarelse blev overset eller regnet for "en Biting og en Børneleeg" (125), en anklage Grundtvig retter mod toneangivende filosoffer som Wolff, Kant, Fichte og Schelling, mens han fremhæver Tyge Rothe og Herder som hæderlige undtagelser. Grundtvig hævder nu, at hvis 1800-tallet skal blive et ægte filosofisk århundrede, kan det ikke nøjes med at fordømme det foregående århundrede, men må tage den opgave på sig, som det forsømte, nemlig at:

erkiende Historien for hvad den uimodsigelig maae være: Sandhedens *virkelige* Aabenbarelse, Menneskets *virkelige* Udvikling, Roden til, Indbegrebet af og Prøvestenen for al menneskelig Videnskabelighed, og dyrke den som saadan med aabent Øie og utrættelig Flid; uden at lade sig indbilde der enten i Natur-Betragtningen, umiddelbar Anskuelse eller Sligt kan findes nogen Gienvæi til *Historiens Maal*, der jo umulig kan naaes før Dagenes Ende, og umulig være andet end det Timeliges Forklaring (129).

Grundtvigs tiltro til at en sådan vending vil ske i filosofien er lille; han mener

ligefrem, at det vil kræve en “giennemgribende Omvendelse og Gienfødelse i Aandens Rige” (129), men han vil selv bidrage til en fremstilling af, hvordan man stiller de rette spørgsmål til historien og forstår dens svar. Til formålet barsler han med en afhandling om “historisk Vidskab eller Krønikens Vidnesbyrd” (130), som peger frem mod afhandlingen “Om historisk Vidskab eller: om Krønikens Begreb” fra tredje hæfte af *Danne-Virke* 1, der udkom den 19. september 1816.

3 Dr. Dampes kritik

Oplysningsfilosofien tog året efter til genmæle mod Grundtvig i skikkelse af Jacob Jacobsen Dampe (senere bedre kendt som dr. Dampe). I pamfletten *Forsvarstale for Philosophien. Med Tilbagedrivelse af N.F.S. Grundtvigs Angreb paa samme* (1817) sætter Dampe sig for at godtgøre, at filosofien skænker os den “fuldkomneste Vished, der er os mulig at opnaae” (s. 9), og han gør det ud fra en tillid til, at “Mennesket veed Lidet, men han kan begribe Alt” (21).

I et “Tillæg” går Dampe over til eksplicit at behandle Grundtvig. Indledningsvis giver han udtryk for sympati med Grundtvigs stærke sandhedskærlighed, men erklærer straks efter Grundtvig krig, fordi han er “en Fjende af Oplysningen og en Tilbagefører til Mørket” (24). Dampe kaster sig derefter over “Om det Philosophiske Aarhundrede”. Han afviser, at filosofien ikke skulle kunne bevise og godtgøre det guddommelige; åbenbaringen selv er nemlig bygget på “Rimelighed”, dvs. sandsynlighed, og er derfor tilgængelig for fornuften: åbenbaringen og filosofien er ligeværdige vidner om sandheden. Desuden findes der ikke nogen disciplin eller lære, der har et fortrin frem for filosofien, når det gælder det ubegribelige, og derfor falder argumentet for at gøre filosofien til blot historie bort (25 f.). I kraftige vendinger fordømmer Dampe dernæst Grundtvig: “Hans Begeistring er en Begeistring for Løgnens Lære” (39), og i “Slutnings-Ord” (fra s. 40) maner Dampe i næsten apokalyptiske vendinger samtiden til at indse, at tidens elendighed skyldes religionens forfald, et forfald, forstår man, der er eksemplificeret i Grundtvig og hans oplysningsfjendskab.

Grundtvig indlod sig ikke efterfølgende i diskussion med dr. Dampe.

4 Anvendt litteratur

- Dampe, Jacob Jacobsen (1817) *Forsvarstale for Philosophien. Med Tilbagedrivelse af N.F.S. Grundtvigs Angreb paa samme. Indeholdende isærdeleshed først Beviis for Fornuftens Dulighed ihenseende til Læren om Gud*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1816) “Om historisk Vidskab eller: om Krønikens Begreb” i *Danne-Virke et Tids-Skrift* bind 1, s. 218-243. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1817a) “Om Mennesket i Verden” i *Danne-Virke et Tids-Skrift* bind 2, s. 118-206. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1817b) *Udsigt over Verdens-Krøniken fornemmelig i*

det Lutherske Tidsrum. København.

- Holberg, Ludvig (1741) *Nicolai Klimii iter subterraneum novam telluris theoriam ac historiam quintæ monarchiæ adhuc nobis incognitæ exhibens e bibliotheca B. Abelini*. København & Leipzig.
- Pedersen, Kim Arne (1991) "Om at læse 'Danne-Virke'. Nogle hermeneutiske overvejelser" i *Grundtvig-Studier* 1991, s. 96-111.